

ANTIKVARISK DOKUMENTASJON

Årsrapport 2016: Tiltak på Lyse klosterruin
(id.6459), Os kommune.

Innhold

1	Bakgrunn.....	2
2	Gjennomførte tiltak i 2016	3
2.1	Fjerning av torvdekke på murkronene i dagrommet	4
2.2	Utmeisling og spekking av murfuger i dagrommet	6
2.3	Uttak av prøver fra murkjernen	10
2.4	Vestmuren i klostergården.....	11
2.4	Utbedring av fuger i toppdekket på portalbasene	12
2.5	Befaringer og medvirkning	13
2.6	Dokumentasjon av ruinen med drone	14
3	Planlagte tiltak for 2017	15
4	Kilder.....	15
5	Vedlegg.....	15

Forsideillustrasjoner: Utsnitt fra foto av dagrommet i klosterruinen under istandsettingsarbeidene i 1920-årene (Foto: Riksantikvarens arkiv). Tilsvarende motiv i 2011 før istandsetting og i 2017 etter istandsetting (Foto: Byantikvaren i Bergen).

1 Bakgrunn

Årsrapporten beskriver tiltak som er utført i 2016 på Lyse klosterruin i Os kommune (Id. 6459¹). Lyse ble grunnlagt i 1146, som datterkloster av Fountains Abbey i Yorkshire i England og klosterruinen er fredet etter Kulturminneloven. De gjennomførte tiltakene er utført i samarbeid med Riksantikvarens nasjonale ruinprogram, Os kommune, Byantikvaren i Bergen og Bakken & Magnussen Restaureringsverkstad AS.

Formålene har vært å utbedre skader på murverket og tilrettelegge omgivelsene til ruinen. Tiltakene på Lyse går over flere år (kalksesonger), og bygger på tilstandsvurdering utarbeidet av Byantikvaren i Bergen i 2012 som konkluderte med at ruinen har flere typer skader og er mangelfullt tilrettelagt². Utgangspunktet istandsettingen har vært i størst mulig grad å *konservere* ruinen slik den står i dag (jfr. retningslinjer i Riksantikvarens ruinprosjekt³). Byantikvaren utarbeidet i mars 2016 en tiltaksplan for årets arbeider som ble oversendt Os kommune og Riksantikvaren i mars. Dette dokumentet var ment som et underlag i anbudsprosessen for ansettelse av utførende konsulent, og som arbeidsbeskrivelse for arbeidene.

Tiltakene er finansiert av Riksantikvarens nasjonale ruinprogram og Os kommune. Utførende konsulenter har vært Bakken & Magnussen Restaureringsverkstad AS.

Os kommune har vært tiltakshaver for arbeidene og Byantikvaren i Bergen har utført antikvarisk tilsyn på oppdrag av Riksantikvaren. Christa H. von Erpecom er grunneier av Lyse kloster gård og tidligere eier Georg von Erpecom jr. har ført tilsyn på vegne av gården.

Forfattere av årsrapporten er Heming Hagen og Torbjørn Melle fra Byantikvaren i Bergen.

Følgende tiltak er utført i 2016:

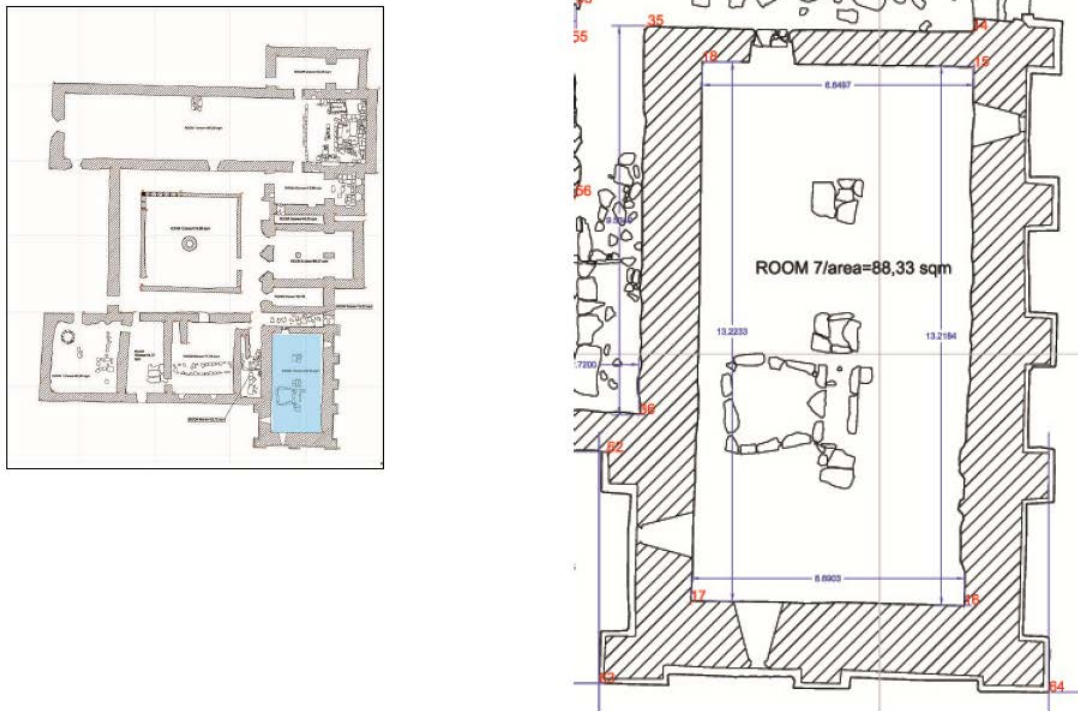
- Fjerning av torv på murkronene i dagrommet
- Sikring og konservering av murene i dagrommet
- Utbedring av fuger i toppdekket på portalbasene
- Dokumentasjon av ruinen med drone

¹ Identitetsnummer i Askeladden, Riksantikvarens kulturminnedatabase

² *Tilstandsvurdering av Lyse klosterruin*, Byantikvaren, Bergen kommune 2012.

³ RUIKONSERVERING, Håndbok for murere. Riksantikvaren 2016.

2 Gjennomførte tiltak i 2016

Figur 1. Innmåling og markering av dagrommet i Lyse kloster (Kilde: Byantikvaren 2012).

Figur 2. Dagrommet fotografert under istandsettingsarbeidene i 1920-årene (Foto: Riksantikvarens arkiv).

Det nest største og blant de best bevarte rommene i klosteranlegget på Lyse er dagrommet som ligger helt sørvest i klosterfirkanten. Rommets funksjon er tolket som en kombinasjon av munkenes arbeidsrom og varmetue – kalefaktorium.

2.1 Fjerning av torvdekke på murkronene i dagrommet

Murkronene i ruinanlegget bestod før tiltakene av en armert sementkappe, murt i ulike avtrappinger, med et tykt torvlag over. Konstruksjonen er et resultat av istandsettingen av ruinanlegget i 1920-årene. Under tilstandsvurderingen (Byantikvaren 2012) ble det enkelte steder konstatert sprekker og oppløsningstendenser i sementdekket under torven (Figur 5). For å avklare tilstanden startet årets arbeider med å fjerne torven på murene i dagrommet med spade. Torven ble lagt på sørøstsiden av ruinen.

I tiltaksplanen for arbeidene ble det anbefalt å fjerne torv og sementdekke på murkronene ettersom det ble antatt at dekket var i dårlig forfatning, noe som førte vann ned i murene. En viktig erfaring etter å ha avdekket murflatene i dagrommet var imidlertid at det var i langt bedre stand enn antatt. Det viste seg også at dekket har en stabiliserende effekt for murene, særlig for de rekonstruerte partiene som avretter murene («småsteinsmurverket»). Det ble dermed besluttet å bevare sementdekket på murkronen og reparere sprekker og skader der det er nødvendig.

Figur 3. Partier av murene ble dekket til underveis for å sikre gode arbeidsforhold og betingelser for herding av kalkmørtelen (Foto: Byantikvaren 2016).

Figur 4. Det var tykketorvlag på murene. Her er torven fra murkronene i dagrommet deponert like utenfor ruinmurene (Foto: Byantikvaren 2016).

Erfaringen fra istandsettingsarbeidene så langt tyder på at en toppdekning med dagens sementdekke, men uten vegetasjon, er den beste tekniske bevaringsløsningen for murene i ruinanlegget. En vil da ha visuell kontroll på tilstanden til toppdekningen og unngå at vann magasineres i torven på murene. En innvending mot løsningen er imidlertid at opplevelsen av ruinanlegget endres. Selv om det ikke er eksplisitt uttalt er det liten tvil om at arkitektene som satte anlegget i stand i 1920-årene, Egill reimers og Johan Lindstrøm, ønsket å oppnå en opplevelse av tidsdybde da de dekket murkronene med torv.

Figur 5. Enkelte steder ble det konstatert skader i sementdekket etter at torvlaget var fjernet (Foto: Byantikvaren 2016).

Figur 6. Konservering av indre murliv i sørmuren i dagrommet (Foto: Byantikvaren 2016).

2.2 Utmeisling og spekking av murfuger i dagrommet

Fugene i natursteinsmurverket ble rensset og meislet ut for hånd. Dette var fuger som stammer fra spekking av klosterruinen med sementholdig mørtel i 1955-57 (Byantikvaren 2012:9). Fugene i småsteinsmurverket («rekonstruert» murverk fra 1920-tallet) ble ikke meislet ut. Deretter ble fugene spekket og pinnet med hydraulisk kalkmørtel (NHL) styrke 3,5. Langs murfoten ble det etablert enkelte stussfuger for å hindre kapillært sug og slippe ut fuktighet i murkjernen. De nye murfugene fremstår som noe lysere enn de opprinnelige KC-fugene. Over tid vil imidlertid kalkmørtelen mørkne og bli gråere. Etter at murlivene var reparert ble murene tildekket med presenning for å beskytte fuger og sikre gode betingelser for herding.

Figur 7. Indre murlivet i vestmuren med utmeislete fuger (Foto: Byantikvaren 2016).

Figur 8. Nylig istandsatte murfuger i vestmurens ytterliv i dagrommet, murt i NHL-mørtel styrke 3,5 (Foto: Byantikvaren 2016).

Figur 9. Vindussmyget i sørveggen i dagrommet før istandsetting (Foto: Byantikvaren 2012).

Figur 10. Etter tiltak: Vindussmyg i sørveggen i dagrommet ferdig sikret og konserververt (Foto: Byantikvaren 2016).

Figur 11. Før tiltaket var murlivet i østmuren i dagrommet spekket med en hard KC-mørtel og murkronen bestod av tykke torvlag over et armert sementdekke (Foto: Byantikvaren 2012).

Figur 12 Torvlaget på toppdekningen ble fjernet og fugene rensset for sementbasert mørtel. Deretter ble muren spekket med naturlig hydraulisk kalkmørtel (NHL-3,5). Sementdekket på murkronen, som stammer fra istandsettingen på 1920-tallet, bevares da det har en stabiliserende effekt for murverket (Foto: Byantikvaren 2016).

Figur 13. Ytre murliv i vestmuren i dagrommet før tiltaket. Langs murfoten var det særlig mange sprukne fuger og løs stein (Foto: Byantikvaren 2016).

Figur 14. Ferdig istandsatt ytre murliv i vestmuren i dagrommet (Foto: Byantikvaren 2016).

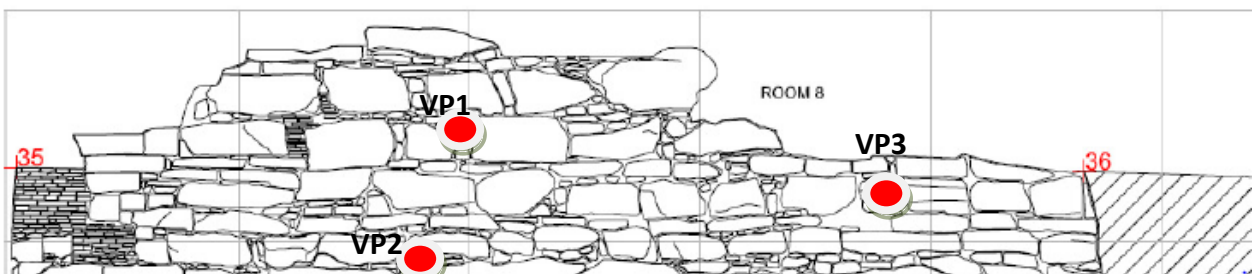
Ettersom det mangler sokkelstein langs deler av murfoten i vestmurens ytterliv, var det særlig mye løs stein og sprukne fuger her (fig. 13). Manglende sokkelstein og grusdekket langs murfoten førte til at det var lite hensiktsmessig å spekke partiet, da dette ville lede fukt inn i murene. Der det manglet sokkelstein ble murfoten dermed murt uten kalkmørtel mot grusdekket. Trolig vil dette partiet være særlig sårbart for steinutfall i fremtiden.

Figur 15. Dagrommet uten torv på murkronene fotografert mot NV (Foto: Byantikvaren 2017).

2.3 Uttak av prøver fra murkjernen

Kjernen i murene i dagrommet var delvis nedbrutt og utvasket. Det ble tatt ut tre prøver fra murkjernen fra ytterlivet i vestmuren for analyse av kalkmørtel. Prøven ble tatt bak pinningssteinen mellom større stein som antas å ligge *in situ* i murverket. Prøvene er foreløpig ikke analysert og blir oppbevart hos Byantikvaren.

Figur 16. Det ble tatt ut tre prøver fra murkjernen i ytterlivet i vestmuren for analyse av kalkmørtel (Fotogrammetri 2012).

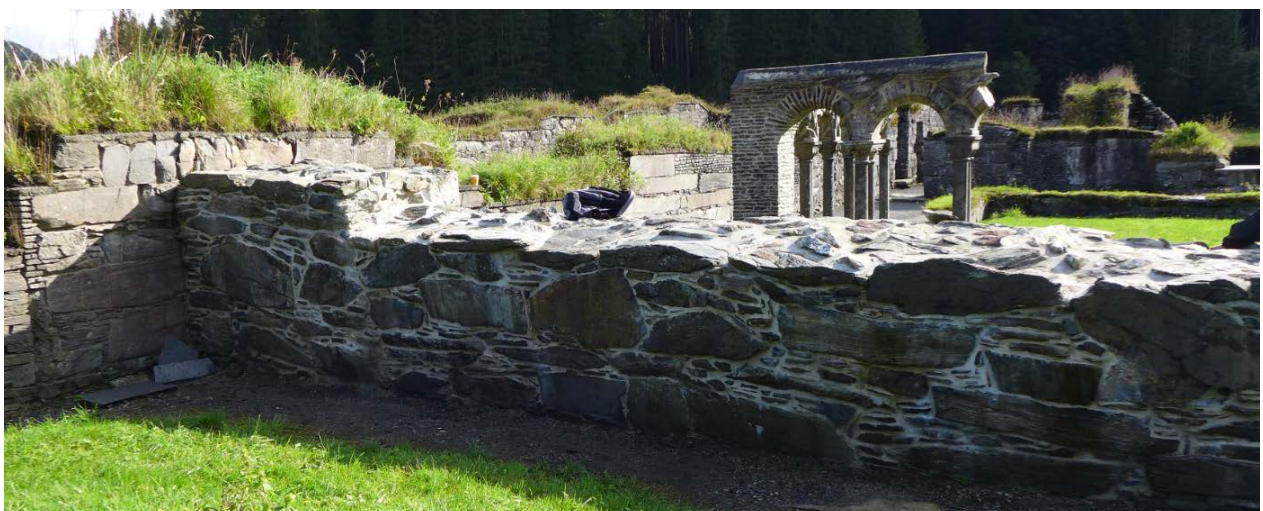
2.4 Vestmuren i klostergården

Toppdekningen på vestmuren i klostergården ble i 2013 murt som en åpen murkjerne i stein og kalkkmørtel (NHL 3,5). Toppdekningen har ikke fungert, noe som trolig skyldes særlig utfordrende klimatiske forhold med mye nedbør hyppige frostsykluser i vinterhalvåret. I samråd med utøvende er det anbefalt å mure en ny toppdekning med en sterkere mørtel i murkronen.

Gjennom vinteren oppstod det tydelige kalkutfellingene i murlivene til vestmuren, særlig mot vest (figur 17). Dette skjedde ikke med øvrig istandsatte murer, så det antas å ha sammenheng med at betongdekket på muren er erstattet med en åpen murkjerne. Kalkutfellingene er ikke skadelig for murverket, men kan oppfattes som skjemmende. I samråd med konsulent ble det derfor murlivene til vestmuren rensset med børste, med godt resultat (figur 18).

Figur 17. Det oppstod tydelige kalkutfellingger i murlivet til vestmuren i løpet av vinteren 2015/2016 (Foto: Byantikvaren 2016).

Figur 18. Vestmuren etter at murlivet ble rensset med børste (Foto: Byantikvaren 2016).

2.4 Utbedring av fuger i toppdekket på portalbasene

I 2013 ble det etablert ny toppdekning over portalbasene til kapittelsalen. Den gamle torvoverdekningen ble fjernet og et dekke av skiferheller ble etablert over basene.

Overdekningen ble montert med lufteglipe mellom heller og murkjerne. Dekket ble montert med flere heller som ble limt sammen med steinlim og kalkmørtel.

Toppdekningen hindrer vanninntrenging ovenfra men forhindrer ikke at de sårbare klebersteinsbasene utsettes for slagregn og påvirkning av snø og is i den kalde årstiden. Ettersom enkelte fuger mellom steinplatene i toppdekket hadde sprukket siden monteringen (fig 16-17) ble fugene meislet ut og limt og fuget på nytt.

Figur 19. Løs dekkehelle i portalbasen i kapittelsalen (Foto: Byantikvaren 2016).

Figur 20. Fugene mellom dekkhellene ble rensset, og deretter limt og fuget på nytt (Foto: Byantikvaren 2016).

Figur 21. Portalbasene etter reparasjon av fugene i toppdekket, fotografert mot NV (Foto: Byantikvaren 2017).

2.5 Befaringer og medvirkning

Det ble foretatt en rekke befaringer til Lyse i løpet av året. Ved siden av utøvende konsulent (Bakken & Magnussen Restaureringsverkstad) og Byantikvaren har Riksantikvaren, Os kommune (tiltakshaver) og eierne av Lyse hovedgård deltatt.

I august 2016 ble det foretatt en befaring til anlegget med arkitekturhistoriker Hans-Emil Lidén som hadde tatt kontakt med Byantikvaren vedrørende istandsettingsarbeidene. Lidén utarbeidet et eget notat fra befaringen med noen tanker om istandsettingsarbeidet (vedlegg).

Figur 22. Heming Hagen fra Byantikvaren, murer Geir Magnussen og Hans-Emil Lidén inspiserer murkronen i dagrommet (Foto: Byantikvaren 2017).

2.6 Dokumentasjon av ruinen med drone

Før årets istandsettingsarbeider ble igangsatt ble klosteruinen dokumentert fra luften med drone. Dokumentasjonen ble utført i februar av Knut og Jonatan Krzywinski sammen med representanter fra Byantikvaren. Dronen filmet hele ruinanlegget og omgivelser etter et forhåndsprogramert grid. Dokumentasjonsmaterialet med film og bilder blir opbevart hos Byantikvaren.

Figur 23. Stillbilde fra en av dronefilmene som viser klosterfirkanten på Lyse mot nord (Foto: Byantikvaren 2016).

Figur 24. Far og sønn Krzywinski dokumenterer klosteruinen ved hjelp av drone (Foto: Byantikvaren 2016).

3 Planlagte tiltak for 2017

For kalksesongen 2017 foreligger det planer for istandsetting av murene i sørfløyen i klosterruinen.

4 Kilder

- Askeladden, Riksantikvarens kulturminnedatabase.
- Byantikvaren 2012. *Tilstandsvurdering av Lyse klosterruin*. Byantikvaren, Bergen kommune 2012.
- Magnussen, G. 2016. *RUINKONSERVERING, Håndbok for murere*. Riksantikvaren 2016.

5 Vedlegg

Notat vedrørende istandsettingsarbeidene utarbeidet av arkitekturhistoriker Hans-Emil Lidén (august 2016).

NOTAT OM BEFARING PÅ LYSEKLOSTER 29. AUGUST 2016.

Jeg vil forsøke å sammenfatte de spredte kommentarer jeg kom med under befaringen. Men la meg først understreke at jeg i dag oppfatter meg mer som en talsmann for et interessert publikum enn en forhenværende representant for antikvariske myndigheter.

Lyseklosterruinen er helt spesiell i norsk sammenheng fordi den ble så gjennomgripende konserverert av de to fremstående arkitektene Johan Lindstrøm og Egill Reimers omkring 1930. Den er m.a.o. interessant også i bevaringshistorisk henseende og bør altså behandles på en måte som tar hensyn til konserveringshistorien. Alle nye partier ble i 1930-årene murt opp av en spesiell, småfallen skiferstein med inntrukne fuger som gjør at bindmørtelen (som var en sementmørtel) praktisk talt ikke er synlig. Både gammelt og nytt murverk ble stående upusset.

I dag bruker man den tradisjonelle kalkmørtelen som bindemiddel fordi det har vist seg at bruken av sementmørtel er uheldig for murverket. Det er et faktum man ikke kommer utenom. Men det hadde vært ønskelig at man hadde fortsatt med å trekke fugemørtelen inn i partiene med murverk fra 1930-tallet - kanskje også i middelaldermurverket slik at byggsteinene blir stående uten kalkspor.

Når det gjelder toppavdekningen forstår jeg at man av rent bevaringstekniske grunner vil holde på sementavdekningen fra 1930-årene. Over den bør det etter min mening helst ligge et torvdekke - også på de steder hvor det hittil ikke har ligget - fordi det vil fremheve noe som romantikkens bevarere anså som viktig, nemlig ruinens alderspreg. Det gamle torvdekket bør imidlertid fjernes, både fordi det er for tykt og fordi sementavdekningen under det må utbedres.

Når det gjelder søylene og buene i korsgangen vet jeg sannelig ikke hva jeg skal mene. De er for en stor del originaler og burde bevares musealt, men det blir antakelig for drastisk å skifte dem ut. Er et utkragende glasstak som danner en drypplist på hver side av arkaderekken en mulig løsning?

Hans-Emil Lidén

BERGEN KOMMUNE